

УДК 342.734+336.221

doi.org/10.30970/jcl.1.2022.3

Сергій Пирога

кандидат юридичних наук, доцент Карпатського
університету імені Августина Волошина,
Ужгород, Україна
E-mail: sergiipyroha@meta.ua

Ігор Пирога

доктор юридичних наук, доцент, професор «ДВНЗ»
Ужгородського національного університету,
Ужгород, Україна
E-mail: maksa7@meta.ua

ЮРИДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

LEGAL INSTRUMENTS TO ENSURE ECONOMIC AND SOCIAL RIGHTS IN UKRAINE

Serhii Pyroha | Ihor Pyroha

Candidate of Law, Associate Professor Department of Jurisprudence and Canon Law, Augustin Voloshin Carpathian
University, Uzhhorod, Ukraine /

Dr. Sc., Professor Department of Constitutional Law and Comparative Legislature, Faculty of Law Uzhhorod
National University, Uzhhorod, Ukraine

Abstract | The oligarchic economic system formed in Ukraine does the same damage to individual freedom and other liberal values as uncontrolled political power. The oligarchy allows neither to form a socially oriented market structure of the economy nor to ensure the economic and social rights of citizens. The need to change the priorities of economic and social policy of the state has been substantiated and legal instruments have been proposed to achieve the standards of sociality in the relations between society and the state, which correspond to constitutional values, in particular the general legal principle of justice. It has been proposed to limit the economic power of oligarchs by introducing economic laws that affirm the principles of social justice in the distribution of the results of collective labor. The result of economic activity is newly created added value. The paper substantiates the components of the value-added and proposes a method of its monetary valuation by the market method, based on the balance of demand and supply. The components of the value-added determine the tax base of basic taxes and fees: VAT, PIT, SSC, income tax, and military duty. An effective method of controlling the compliance of the fair market value of goods/services and the amount of taxes and fees paid has been introduced, i.e., the fair market value is determined by the amount of taxes paid, which provides automatic control of the pricing mechanism. Social justice in the distribution of the results of

joint work can be achieved through the introduction of progressive rates of taxes and fees for the value-added tax and its components. Optimizing the size of rates makes it possible to ensure the economic and social rights of citizens based on social standards, for example, based on the European Social Charter (revised).

Keywords: oligarchic economy, economic policy, social policy, fair market value, progressive tax rates, social standards.

Анотація | Сформована в Україні олігархічна система економіки завдає такої ж шкоди індивідуальній свободі та іншим ліберальним цінностям, як і неконтрольована політична влада. Олігархія не дозволяє сформуванню соціально орієнтовану ринкову структуру економіки та забезпечити економічні та соціальні права громадян. Обґрунтована необхідність змінити пріоритети економічної та соціальної політики держави і запропоновано правові інструменти для досягнення стандартів соціальності у взаєминах суспільства і держави, які відповідають конституційним цінностям, зокрема загальноправовому принципу справедливості. Обмеження економічної влади олігархів запропоновано досягнути шляхом запровадження економічних законів, які утверджують принципи соціальної справедливості в розподілі результатів колективної праці. Результатом економічної діяльності є заново створена додана вартість. У роботі обґрунтовано складові доданої вартості та запропоновано метод її грошової оцінки ринковим методом, що ґрунтується на основі балансу попиту і пропозиції. Складові доданої вартості визначають податкову базу основних податків і зборів: ПДВ, ПДФО, ЄСВ, податку на прибуток і військового збору. Запропоновано ефективний метод контролю відповідності справедливої ринкової вартості товарів/послуг і суми сплачених податків і зборів, тобто справедлива ринкова вартість визначається сумою сплачених податків, що забезпечує автоматичний контроль механізму ціноутворення. Соціальна справедливість у розподілі результатів спільної праці може бути досягнута внаслідок запровадження прогресивних ставок податків і зборів для оподаткування доданої вартості та її складових. Оптимізація величини ставок дозволяє забезпечити економічні та соціальні права громадян на основі соціальних стандартів, наприклад, на основі Європейської соціальної хартії (переглянутої).

Ключові слова: олігархічна економіка, економічна політика, соціальна політика, справедлива ринкова вартість, прогресивні ставки податків, соціальні стандарти.

Постановка проблеми. В Україні сформована монопольна структура у системоутворюючих сферах економіки. Висока концентрація бізнесу збільшує здатність отримувати надприбутки, а також спрощує організацію лобіювання законів і політики, які на законодавчому рівні захистять їхнє право збирати ренту. Цей процес не тільки спотворює ринкові регулятори, але й має тенденцію корумпувати уряд.

Неприйняття монополії у загальному праві хоч і пов'язане з економічними міркуваннями, насамперед зумовлене необхідністю обмеження здатності приватних суб'єктів здійснювати владу та обмежувати права інших без чіткого юридичного мандата на це¹. Неконтрольована приватна економічна влада може завдавати такої ж шкоди індивідуальній свободі та іншим ліберальним цінностям, як і неконтрольована політична влада. Як і слід було очікувати, визнання політичного аспекту анимонічного законодавства і його реінтеграція, з доктринальної точки зору, викликає побоювання, що закон може бути захоплений партійною політикою, яка не забезпечує вирішення проблем, пов'язаних з надмірною політичною владою великих корпорацій. Сьогодні немає надійних методів, з допомогою яких можна було б оцінити політичну владу великих фірм. Засновані на політичній владі монополії сприятимуть корупції, дозволивши виконавчій владі покарати своїх ворогів і винагородити своїх союзників через анимонічне переслідування, порушене анимонічними органами.

¹ Ariel Katz, Intellectual Property, Antitrust, and the Rule of Law: Between Private Power and State Power, 17 Theoretical Inquiries L 633, 635–36 (2016).

Проникнення крупного капіталу (олігархів) у владні структури, оплачувана ними підтримка депутатів парламенту, контроль над медіаринком, вплив на правоохоронні органи та суди² не дозволяє сформувати соціально орієнтовану ринкову структуру економіки та забезпечити економічні і соціальні права громадян, гарантовані Конституцією України. Недоліки імплементації конституційних норм до галузевого законодавства і практичної реалізації не дозволяють зняти обмеження, які сьогодні постають на шляху державних перетворень у країні. Для вирішення цього завдання необхідно змінити пріоритети економічної та соціальної політики держави.

«Приватному капіталу властива тенденція до концентрації в руках небагатьох. Це пов'язано частково з конкуренцією між капіталістами, почасти тому, що технічний розвиток і поглиблення поділу праці сприяє формуванню все більших виробничих одиниць за рахунок менших. У результаті цих процесів з'являється капіталістична олігархія, чия жажливу владу демократично організоване суспільство не може ефективно обмежувати»³.

Для обмеження економічної влади олігархів потрібно не декларувати свою прихильність до ідеалів Європейського Союзу, а ухвалювати економічні закони, які запроваджують принципи соціальної справедливості в розподілі результатів колективної праці. Конституційне проголошення України соціальною державою навіть на рівні законодавства не створює передумови для забезпечення стандартів гідного життя людини в сучасному світі. Україні ще далеко до досягнення ідеалів соціальної держави – хоча б у тому вигляді, в якому вони розуміються в контексті загальноновизначених принципів і норм міжнародного права, а також соціально-економічних стандартів життя населення в розвинених країнах. До того ж, не можна навіть сказати, що Україна і справді рухається шляхом досягнення стандартів соціальності у взаєминах суспільства і держави.

Ставлення держави до громадян виявляється у сфері реалізації соціальних прав особистості, тобто наскільки прийняті владою рішення самі по собі відповідають конституційним цінностям, перш за все в аспекті змісту, закріпленого Основним законом загальноправового принципу справедливості.

Механізм порушення принципу соціальної справедливості розкритий А. Ейнштейном в есе «Чому соціалізм?»: «Власник засобів виробництва має можливість купити робочу силу робітника. Використовуючи засоби виробництва, цей робочий виробляє нову продукцію, яка стає власністю капіталіста. Найсуттєвіше в цьому процесі полягає в співвідношенні між тим, що робочий виробляє, і скільки йому платять, якщо те й інше вимірювати в їх дійсній вартості. Оскільки трудовий договір є «вільним», то те, що робітник отримує, визначається не дійсною вартістю виробленої ним продукції, а його мінімальними потребами і співвідношенням між потребою капіталіста в робочій силі і числом робочих, які конкурують один з одним за робочі місця»⁴. Очевидно, що основним елементом соціальної справедливості має стати справедливий розподіл результатів спільної праці між власником засобів виробництва і працівниками.

Метою роботи є дослідження юридичних інструментів забезпечення економічних і соціальних прав громадян через запровадження належних регуляторів ринкової економіки засобами податкового права для забезпечення ринкової рівноваги, справедливого розподілу результатів праці на базі прийнятих соціальних стандартів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих наукових результатів. «Вільний ринок» – це, скоріше, теоретична абстракція, «ідеальний тип», за термінологією М. Вебера⁵, ніж реальна економічна система. Хоча цей ідеал і вихваляється як керівний принцип сучасними лідерами ринкового лібералізму, чисто теоретична модель подібного лібералізму не була використана ні в одній із країн, які досягли успіхів у ринкових перетвореннях.

² Джон Лаф (2021) Система кланового капіталізму в Україні. Складність демонтажу «системи». Програма досліджень Росії та Євразії, липень 2021 року, 10.

³ Ейнштейн А. Почему социализм? URL: http://www.economicdemocracy.ru/common/why_socialism.php

⁴ Там же.

⁵ Вебер М. Избранные произведения (социологическая мысль Запада) / Пер. с нем. М.: Прогресс, 1990.

Перша світова війна і Велика депресія, світова економічна криза 1929–1933 рр. внесли принципові зміни в політику ціноутворення. Кейнсіанська методологічна революція в економічній науці⁶ – це найбільша наукова революція XX сторіччя – була пов'язана з практичними потребами державної політики: криза виявила нездатність економічної науки відповісти на питання про причини кризи та шляхи виходу з неї. Кейнсіанська теорія, що відкидає принцип невтручання держави в економіку, в тому числі і ціноутворення, стала методологічною основою економічної політики «Нового курсу» американського президента Теодора Рузвельта – державної політики виходу з економічної кризи і першою моделлю державного регулювання економіки, яка була основною в провідних країнах аж до економічних і енергетичних криз 70-х років XX сторіччя⁷.

Невід'ємним компонентом сучасного господарського механізму є активне втручання держави в економічне життя загалом і в ціноутворення як його складової частини. Державний вплив на ціни в теперішній час є складовою частиною державної економічної політики. Важливими важелями непрямого впливу на ціни є податкова політика, варіювання обліковими ставками, темпами грошової емісії.

В Україні помилково вважається, що основною ознакою ринкових відносин є цілковитий безлад у системі ціноутворення. Визначення ціни у ст. 14 п. п. 14.1.71 Податкового кодексу України (далі ПКУ) практично виключає будь-яку можливість держави впливати на формування цін ринковими методами: «звичайна ціна – ціна товарів (робіт, послуг) визначена сторонами договору, якщо інше не встановлено цим Кодексом. Якщо не доведено зворотне, вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню ринкових цін. Це визначення не поширюється на операції, що визнаються контрольованими відповідно до статті 39 цього Кодексу». Держава може регулювати деякі ціни, застосовуючи адміністративні обмеження: «У разі, якщо ціни (націнки) на товари (роботи, послуги) підлягають державному регулюванню згідно із законодавством, звичайною вважається ціна, встановлена відповідно до правил такого регулювання».

На практиці застосовуються лише такі методи регулювання цін, які абсолютно неприйнятні, виходячи з ринкових принципів. Наприклад, для регулювання цін застосовуються методи: обмеження рентабельності (для створення передумов для застосування примітивних способів ухилення від оподаткування через фіктивні підприємства, прокладки і тіньове виробництво); виплата субсидій (для перекачування коштів із державного бюджету у приватний сектор); обмеження легального імпорту (з метою усунення конкуренції у виробництві товарів/послуг для вітчизняних виробників, стимулювання корупційної діяльності на митниці та сприяння нелегальному імпорту); девальвація гривні (з метою сприяння нелегальному вивезенню капіталів за кордон і формуванню сировинної структури економіки) тощо. Якщо для регулювання цін використовувати лише такі методи, то набагато краще для суспільства, щоб держава взагалі не втручалася у процес ціноутворення.

Для контрольованих операцій вводиться поняття «трансфертне ціноутворення». Відповідно до положень, викладених в Керівництві Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) з трансфертного ціноутворення, трансфертна ціна встановлюється між асоційованими організаціями, (взаємозалежними особами), за якою одна організація реалізує товари, нематеріальні активи та надає послуги іншій особі (асоційованому підприємству)⁸. Відповідно до умов, визначених у ст. 9, пунктах 1а) і 1б) Типової податкової конвенції ОЕСР, два підприємства вважаються асоційованими, якщо одне підприємство бере участь (прямо чи опосередковано) в управлінні, контролі чи капіталі іншого підприємства або якщо одні і ті ж особи беруть участь (прямо чи опосередковано) в управлінні, контролі чи капіталі обох підприємств (ст. 17, п. 11). Принцип витягнути руки (ст. 39.1.1 ПКУ) країнами ОЕСР вважається стандартом для визначення трансферних цін між асоційованими підприємствами. Однак його застосування на практиці має багато недоліків:

⁶ Раскина Л. Н., Тельнова Т. П. Роль кейнсианской революции в развитии мировой экономики // Актуальные вопросы университетской науки: сб. тр./Баш. ГУ. Уфа, 2016. С. 266-276.

⁷ Основы мировой экономики и международных отношений: учеб. пособие; изд.2 перераб. и доп./ под общ. ред. И. А. Хисамутдинова. Уфа: Изд-во УГНТУ, 2012. 343 с. С.20.

⁸ Article 7, Preface of OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010, OECD Publishing, Paris.

1. не існує загальноприйнятих об'єктивних критеріїв оцінки ефекту масштабу та переваг інтеграції між асоційованими підприємствами;
2. важко одержати прямі підтвердження умов, які б могли бути встановлені між незалежними підприємствами;
3. застосування принципу витягнутої руки вимагає аналізу великої кількості операцій між асоційованими і незалежними підприємствами;
4. зростає податкове навантаження як на платників податків, так і на податкові органи, та адміністративні витрати для обґрунтування відповідності умов операції принципу витягнутої руки;

Варто зауважити, що критерії, які застосовуються для визначення асоційованих (взаємопов'язаних) суб'єктів, практично застосувати важко. Тому не завжди можна об'єктивно визначити взаємопов'язаних суб'єктів, до яких слід застосовувати принцип витягнутої руки (ст. 39 п. 39.2, 39.3 ПКУ). В Україні масово створюються підприємства з ознаками фіктивності чи підприємства-прокладки з підставними директорами, через які реалізуються товари /послуги, вироблені на підприємствах, які оптимізують свої податкові зобов'язання. Резиденти України спеціально створюють такі підприємства в офшорних юрисдикціях, через які здійснюються купівля і/або реалізація товарів/послуг, вироблених в Україні.

Наше законодавство не передбачає жодних регуляторів ринкового господарства. З невідомих причин мінімальна заробітна плата вважається регулятором, хоча насправді в існуючому в Україні вигляді виконує роль гальма економічного розвитку. Мінімальна зарплата могла б дещо регулювати, якби вона встановлювалася на базі якихось мінімальних стандартів і визначала б пропорції розподілу доходів у суспільстві. Але для цього мають бути встановлені співвідношення між середньою, мінімальною і максимальною зарплатою на основі, наприклад, Європейської соціальної хартії (переглянутої) з урахуванням намірів вступу України до Європейського Союзу. Допоки таких пропорцій не встановлено, мінімальна зарплата відіграватиме роль гальма економічного розвитку України.

Основним і фактично єдиним регулятором ринкової економіки має бути податкове законодавство, однак в Україні воно не виконує ніякої регулюючої функції, оскільки ігнорує основні принципи оподаткування, сформульовані ще в 1776 р. А. Смітом. У соціальній ринковій економіці основним принципом оподаткування має бути принцип соціальної справедливості – установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків. Принцип соціальної справедливості визначає, яка частина доходу платника перераховується у вигляді податку, наскільки об'єктивно розподіляється тягар податків серед різних груп і верств суспільства і на що витрачаються зібрані податки. Принцип соціальної справедливості відображає демократизм державного ладу, цінності державного устрою.

Практичного поширення в Україні набув протилежний принцип – податки сплачує тільки той, хто не може (або не хоче) ухилитися від сплати чи оптимізувати податкове зобов'язання. В Україні сплачують податки в повному обсязі виключно працівники бюджетної сфери. У сфері бізнесу використовуються численні схеми уникнення оподаткування. Через надзвичайну примітивність більшості схем, їх застосування ні для кого не створює труднощів. Показником ефективності оптимізаційних схем можуть слугувати обсяги тіньового виробництва. Міжнародна Асоціація дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА) опублікувала рейтинг країн з найбільшою часткою тіньової економіки. АССА оцінила рівень тіньової економіки України в 1,95 трлн грн або 45,96% від українського ВВП⁹. Такі обсяги тіньового виробництва закономірно породжують інші негативні явища в економіці, зокрема тотальну корупцію на всіх щаблях господарського механізму, включаючи й суди.

Податкове навантаження на легальний сектор розподіляється вкрай нерівномірно – хтось платить податки в повному обсязі (сподіваємось, що такі платники у нас також є), але більшість

⁹ Emerging from the shadows: The shadow economy to 2025.

URL: http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf

великих платників успішно приховує свої доходи. Добре, що в нашому податковому законодавстві є маса положень, які дозволяють це здійснювати дуже ефективно, практично без інтелектуальних зусиль. Ефективна ставка основних податків зазвичай не перевищує 50% від ставки, встановленої Податковим кодексом України¹⁰.

Плоска шкала основних податків (ПДВ, ЄСВ, ПДФО і податку на прибуток) навіть не передбачає можливості хоч якогось регулювання економіки. Такої системи оподаткування не має жодна розвинена країна. Лише в Україні ціна на товари/послуги ніяк не пов'язана з доходами споживачів. Доходи більшої частини українців не забезпечують їхньої участі в економіці як споживачів, а, отже, ніяка економіка їм як споживачам не потрібна.

Ще й досі на законодавчому рівні застосовуються хибні економічні поняття – собівартість товарів/послуг та рентабельність виробництва. Собівартість товарів/послуг не відображає ні мету, ні результат економічної діяльності. А показник рентабельності узагалі не має жодного сенсу при відсутності об'єктивних механізмів ціноутворення. Кілька посередників у ланцюжку дозволяє забезпечити нульову рентабельність для кожного і захмарні ціни для кінцевого споживача. Ці поняття мають певний сенс на рівні конкретного підприємства. Але на державному рівні, та ще й у ринковій економіці, слід оперувати іншими економічними категоріями, зокрема основним поняттям має виступати додана вартість. Але в українському законодавстві немає навіть визначення поняття «додана вартість». У ст. 14 п. 14.1, пп. 14.1.178 визначено лише поняття «податок на додану вартість – непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V цього Кодексу». Для зручності зловживання податком на додану вартість (ухилення від сплати і одержання незаконного відшкодування з бюджету) у ст. 14, п. 14.1 пп. 14.1.181 та 14.1.18 визначено два поняття, які не характерні для системи оподаткування:

– «податковий кредит – сума, на яку платник податку на додану вартість має право зменшити податкове зобов'язання звітного (податкового) періоду, визначена згідно з розділом V цього Кодексу»;

– «бюджетне відшкодування – відшкодування від'ємного значення податку на додану вартість на підставі підтвердження правомірності сум бюджетного відшкодування податку на додану вартість за результатами перевірки платника».

Наявність цих двох елементів правового механізму ПДВ забезпечує нікому не потрібною роботою майже 40% працівників податкової служби та митниці, обтяжує систему податкової звітності для платників та встановлює податкові правовідносини між платниками, хоча такі правовідносини мають право на існування лише між державою та платниками податків¹¹. Наявність посередника при сплаті ПДВ і паралельного механізму обліку у вигляді податкових накладних забезпечує практично необмежені можливості для ухилення від оподаткування і не лише ПДВ.

Центральним елементом податкової системи є справедлива ринкова вартість на товари/послуги. Якщо держава не контролює ціноутворення, вона не контролює узагалі нічого. У деяких секторах економіки контроль тарифів здійснюється в ручному режимі в інтересах незначної групи привілейованих осіб.

Формування справедливих ринкових цін забезпечує ринкову рівновагу шляхом встановлення еквівалентного обміну товарів/послуг на ринку. Ціна – це податкова база основних податків і зборів. Якщо невідома податкова база, не може бути визначена сума акцизів, податків і зборів, що підлягають сплаті. Якщо невідома податкова база, немає ніякої можливості хоч якось обґрунтувати податкову ставку і передбачити податкове навантаження. А отже, немає можливості забезпечити належне виконання ст. 67. Конституції України: «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом».

¹⁰ Пирого І. С. Конституційні гарантії соціальних стандартів та спроможність економіки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. №1. С. 149–154.

¹¹ Пирого І. С. Усунення правовідносин між платниками податку: нові методи адміністрування ПДВ. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6. Ч.3. С. 83–87.

Ціна – це ще і спосіб раціонального витрачання коштів державного і місцевого бюджетів при здійсненні державних закупівель і державних замовлень. Формування державних замовлень і здійснення державних закупівель на основі конкурсу – це корупційний механізм розтрат державного бюджету і нічого більше.

Ціна – це ще й базовий елемент антимонопольного законодавства, оскільки саме ціна формує конкурентне середовище навіть за наявності єдиного виробника. Все інше в антимонопольному законодавстві – імітація, яка не має практичного значення для тотально монополізованої економіки України. Правозастосування антимонопольного законодавства здійснюється лише через судові рішення¹². Хоча такий підхід є бажаним з нормативної точки зору, він не є ні ясным, ні переконливим. Покладаючись виключно на судові рішення, неможливо надати системі достатньої ясності, ефективності або прозорості^{13, 14, 15}.

Відсутність справедливих ринкових цін не дозволяє обґрунтувати пріоритети зовнішньоекономічної діяльності держави. Хибні пріоритети у зовнішній торгівлі призводять до формування дефіциту платіжного балансу і створюють постійно діючий інфляційний мультиплікатор. Можна стимулювати експорт товарів/послуг, які є збитковими для держави, та імпортувати товари/послуги, які вигідніше виробляти в Україні.

Відсутність справедливих ринкових цін сприяє формуванню тіньової економіки і вивезенню капіталів за межі України та позбавляє економіку інвестиційних ресурсів. Найбільші обсяги вивезеного капіталу припадають на 2008–2013 рр.: 2008 р. – \$16,922; 2009 р. – \$10,574; 2010 р. – \$13,843; 2011 р. – \$17,949; 2012 р. – \$21,001; 2013 р. – \$13,911 млрд відповідно. За десять років 2006–2016 з України вивезено понад 116 млрд доларів США¹⁶. За кумулятивним відтоком тіньового капіталу Україна посідає 17 місце у світі.

Врешті-решт ціна – це засіб забезпечення ефективного розподілу обмежених виробничих ресурсів з метою задоволення соціальних потреб. Якщо в основі ринкових регуляторів не ставиться соціальна мета, немає потреби в формуванні ринку. Справедливі ринкові ціни – це основа ринкової економіки на цьому етапі розвитку. Раціональне використання ресурсів доповнить конкуренцію цінову, конкуренцією нового товару, нових технологій, способів і засобів виробництва, що дає вирішальну перевагу за вартістю або якістю і завдає удару не по маржі прибутку та продукції існуючих фірм, а по їх фондах та їх підприємствах¹⁷.

Слід мати на увазі, що формування ціни має здійснюватися ринковими методами на основі забезпечення балансу попиту і пропозиції. Оскільки попит визначається платоспроможністю покупців, а пропозиція забезпечується виробниками, то ціна має формуватися з урахування інтересів і виробників, і споживачів. Ці інтереси діаметрально протилежні. Виробники прагнуть одержати максимальний дохід, орієнтуючись на ціни в Європі. Однак, коли йдеться про заробітні плати працівникам, виробники встановлюють українські зарплати, які інколи у десятки разів нижчі за європейські. У чому тут баланс інтересів і про який ринок ідеться?

На ринку завжди присутній ще й третій гравець – держава з власними інтересами. Якщо виробники можуть забезпечити баланс попиту і пропозиції за рахунок високих монопольних цін, то така рівновага соціальну державу не повинна влаштовувати. Держава має забезпечувати прискорений соціально-економічний розвиток за рахунок зростання кількості та якості товарів/послуг за конкурентною ціною. Як може функціонувати ринок, у якому 50% домогосподарств одержують

¹² Tim Wu, Antitrust via Rulemaking: Competition Catalysts, 16 Colo Tech L J 33, 35 (2005) (observing that with several exceptions, the antitrust regime “remains rooted in the adjudication model”).

¹³ Federal Trade Commission, Patent Assertion Entity Activity: An FTC Study (Oct 2016), archived at <https://perma.cc/ACU8-D93N>

¹⁴ Federal Trade Commission, Data Brokers: A Call for Transparency and Accountability (May 2014), archived at <https://perma.cc/R44A-PS2Q>

¹⁵ Federal Trade Commission Bureaus of Competition and Economics, The FTC’s Merger Remedies 2006–2012: A Report of the Bureaus of Competition and Economics (Jan 2017), archived at <https://perma.cc/5HC5-93SM>

¹⁶ Виведення капіталів з України: масштаби та напрямки запобігання: аналітична доповідь / за редакцією Я. А. Жаліла. К.: НІСД, 2013. 39 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/capital_2013-c47ae.pdf

¹⁷ Joseph A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy 81–86 (George Allen & Unwin 5th ed 1976).

субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, а заборгованість за послуги на кінець січня 2021 р. становить 81 млрд грн¹⁸?

Баланс інтересів має забезпечити справедливий розподіл результатів виробництва. Єдиним результатом економічної діяльності є заново створена додана вартість, яка виражається сумою доходів виробників і споживачів. Доходи споживачів – це фонд оплати праці, а виробників – прибуток. Баланс інтересів споживачів і виробників досягається раціональним розподілом доданої вартості між прибутком і фондом оплати праці. Інтереси держави забезпечуються оподаткуванням доданої вартості та її складових.

Очевидно, що фонд оплати праці – це дохід на фактор виробництва – праця, а прибуток – це дохід на фактор виробництва – капітал і здатність до підприємництва. Фонд оплати праці формується як результат виробництва, а прибуток можливий лише після реалізації результатів праці. Прибуток може бути нульовим або навіть від'ємним, тобто виробництво може бути збитковим. Фонд оплати праці не може бути нижчим за соціальну гарантію, яка встановлює мінімальний розмір заробітної плати в розрахунку на кожного працівника.

Отже, справедлива ринкова вартість дорівнює грошовому еквіваленту заново створеної доданої вартості, тобто визначається сумою фонду оплати праці і прибутку. Додана вартість має бути легітимізована, тобто підтверджена при реалізації на ринку. Амортизація основних фондів не включається до доданої вартості, але включається до ціни. Амортизація нараховується за нормами, визначеними у Податковому кодексі України, і зберігається на спеціальному рахунку.

На будь якій стадії виробничого і/або розподільчого циклів ціна формується як сума заново створеної доданої вартості та амортизації на цій стадії виробничого циклу плюс додана вартість і амортизація на усіх попередніх стадіях циклу. Причому додана вартість і амортизація попередніх циклів виробництва становить витрати, які включаються до ціни в мірі використання закуплених факторів виробництва. Складські запаси факторів виробництва не становлять витрат і до ціни не включаються.

Ніякі інші можливі розтрати до ціни включатися не можуть. Зокрема, ні на якій стадії виробництва і/або розподілу до ціни не можуть включатися позики і відсотки за користування кредитними коштами виробником. Якщо власник основних і/чи оборотних засобів потребує кредитних ресурсів, то повернення коштів і сплата відсотків за користування позикою має здійснюватися за рахунок чистого прибутку, після сплати передбачених законодавством податків і зборів. Ці суми не можуть включатися не тільки як складова доданої вартості, але й навіть до витрат виробництва. Оновлення основних фондів і стимулювання інвестиційної діяльності має здійснюватися за рахунок прискореної амортизації.

Запропонований спосіб формування справедливих ринкових цін не впливає на ринковий механізм їх формування на основі балансу попиту і пропозиції. Ціна залишається абсолютно вільною. Єдине обмеження полягає у тому, що встановленій ціні має однозначно відповідати належна сума всіх податків і зборів, передбачених у Податковому кодексі України. Наприклад, якщо на певному етапі виробництва, реалізації або розподілу створена додана вартість складає 100 грн, надбавка до ціни не може перевищувати 100 грн плюс передбачені законом непрямі податки та зарахована платником на спеціальний рахунок сума амортизації. На 100 грн доданої вартості виробник має додати 20 грн ПДВ та сплатити всі податки і збори з фонду оплати праці і прибутку, передбачені законодавством. Для прикладу приймемо такі пропорції розподілу доданої вартості: 30% (30 грн) становить фонд оплати праці, а 70% (70 грн) – прибуток. Законодавство України передбачає сплату податків і зборів: $(30 \cdot 0,22 =) 6,6$ грн (ЄСВ); $((30 - 6,6) \cdot 0,18 =) 4,212$ грн ПДФО; $((30 - 6,6) \cdot 0,015 =) 0,351$ грн військового збору і $(70 \cdot 0,18 =) 12,6$ грн податку на прибуток.

На практиці пропорції розподілу доданої вартості між фондом оплати праці забезпечуються в інший спосіб, а для контролю повноти сплати податків і зборів розрахунки проводяться у зворо-

¹⁸ Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2021 року. Державна служба статистики України.
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/26.pdf>

тному порядку. За сумою сплачених податків визначається податкова база та встановлюється відповідність між ціною і сумою сплачених податків. Якщо сума сплачених податків і зборів відповідає надбавці до ціни, можна вважати, що реалізація здійснюється за справедливою ринковою ціною. Будь-які методи оптимізації податків і зборів стають абсолютно неієздатними, оскільки не ціна визначає податкову базу, а сплачені податки визначають ціну.

У тотально монополізованій економіці такого контролю недостатньо. Для стимулювання економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності товарів/послуг потрібно забезпечити оптимальний розподіл доданої вартості, використовуючи ринкові регулятори. Такими регуляторами є ставки основних податків і зборів. Монополія завжди може формувати фонд оплати праці на рівні, близькому до мінімальної заробітної плати на кожного працівника, забезпечуючи собі надприбутки. Нинішнє податкове законодавство спеціально пристосоване для такої оптимізації оподаткування. Податки і збори з фонду оплати праці складають 37,21% (22% ЄСВ, 18% ПДФО, 1,5% військового збору), а з прибутку – 18%.

Окрім майнового розшарування у суспільстві, така податкова система не передбачає розвитку економіки, оскільки не формує платоспроможний попит на товари, послуги власного виробництва. Соціально орієнтована економіка має передбачати прогресивні ставки оподаткування. Ступінь прогресії податків і зборів визначається розміром податкової бази: вища база – вища ставка. Надприбутки повинні оподатковуватися за високими ставками, не нижче 40%. Прогресивні ставки мають встановлюватися і для ЄСВ, ПДФО, ПДВ та військового збору.

Кожен виробник сплачує усі передбачені законодавством податки, нараховані на створену ним додану вартість: ПДВ, ЄСВ, ПДФО, військовий збір, податок на прибуток, акциз для виробників підакцизних товарів. При такій організації сплати податків можна скасувати податкові накладні і всі процедури, які з ними пов'язані, податковий кредит та податкові правовідносини між платниками.

Податкова звітність будь-якого платника податків незалежно від кількості працівників, обсягів виробництва та розміру компанії має включати лише чотири рядки: по одному рядку, в якому вказується сума сплаченого ПДВ, ЄСВ, ПДФО, податку на прибуток і військового збору. Виробники підакцизних товарів включають до звіту п'ятий рядок, в якому вказується сума сплаченого акцизного податку. Якщо законодавством встановлено пільги зі сплати податків і зборів, звіт має включати суму фактично наданих пільг з кожного податку і збору окремо.

Для запровадження запропонованих змін у Податковий кодекс України необхідно попередньо внести певні уточнення. Зокрема слід дати визначення понять:

Додана вартість (ДВ) – це сума факторних доходів фірми (фонду оплати праці і прибутку).

Справедлива ринкова вартість (ціна) – це грошовий вираз доданої вартості, амортизації основних фондів платника і витрат виробництва.

Витрати виробництва – це грошовий вираз доданої вартості, створеної на всіх попередніх стадіях виробництва і/або розподілу.

Справедлива ринкова вартість, підтверджена реалізацією товару, відображає суб'єктивну корисність товару, його споживчу вартість, трудові і матеріальні витрати та встановлена на основі балансу попиту і пропозиції. Запропонований спосіб обґрунтування цін відображає комплексний підхід до її визначення і виключає можливості адміністративно-правового втручання держави в процес ціноутворення. Відпадає потреба у державному регулюванні цін адміністративними методами. Ціни можна ефективно регулювати ставками ПДВ, ЄСВ, ПДФО, податку на прибуток та військового збору. Правильно підібрані прогресивні ставки податків і ЄСВ дозволяють ефективно обмежити розмір граничних цін, які формуються ринковими методами.

Для забезпечення соціальної орієнтації податкової системи України слід уточнити визначення об'єкта і бази оподаткування:

об'єктом оподаткування ПДВ є додана вартість;

об'єктом нарахування ЄСВ є фонд оплати праці;

об'єктом оподаткування ПДФО і нарахування військового збору є різниця між фондом оплати праці і сплаченим ЄСВ;

об'єктом податку на прибуток є прибуток (тобто різниця між доданою вартістю і фондом оплати праці).

Запропонований механізм формування справедливих ринкових цін використовується в усіх без винятку сферах економічної діяльності.

Висновки. Запропоновано юридичні засоби забезпечення економічних і соціальних прав громадян, визначених Конституцією України. Основним засобом досягнення поставленої мети є запровадження справедливих ринкових цін, які слід трактувати як грошовий еквівалент доданої вартості, легітимізованої внаслідок реалізації на ринку з використанням ринкового методу – балансу попиту і пропозиції. Встановлена ціна має відповідати сумі сплачених податків і зборів, передбачених законодавством України. Гранична ціна на товари (послуги) може бути ефективно обмежена належним вибором прогресивних ставок основних податків і зборів. Надбавка до ціни на кожній стадії виробничого, розподільчого чи реалізаційного циклів становить базу основних податків: ПДВ, ЄСВ, ПДФО, податку на прибуток і військового збору. Принцип соціальної справедливості при розподілі результатів спільної праці (доданої вартості) і вимоги ст. 67 Конституції України забезпечуються встановленням прогресивних ставок усіх податків і зборів.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Ariel Katz, Intellectual Property, Antitrust, and the Rule of Law: Between Private Power and State Power, 17 Theoretical Inquiries L 633, 635–36 (2016).
2. Article 7, Preface of OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010, OECD Publishing, Paris.
3. Emerging from the shadows: The shadow economy to 2025. URL: http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf
4. Federal Trade Commission Bureaus of Competition and Economics, The FTC's Merger Remedies 2006–2012: A Report of the Bureaus of Competition and Economics (Jan 2017). URL: <https://perma.cc/5HC5-93SM>.
5. Federal Trade Commission, Data Brokers: A Call for Transparency and Accountability (May 2014). URL: <https://perma.cc/R44A-PS2Q>;
6. Federal Trade Commission, Patent Assertion Entity Activity: An FTC Study (Oct 2016). URL: <https://perma.cc/ACU8-D93N>;
7. Joseph A. Schumpeter. Capitalism, Socialism and Democracy 81–86 (George Allen Unwin 5th ed. 1976).
8. Tim Wu, Antitrust via Rulemaking: Competition Catalysts, 16 Colo Tech L J 33, 35 (2005).
9. Вебер М. Избранные произведения (социологическая мысль Запада). Пер. с нем. М.: Прогресс, 1990.
10. Виведення капіталів з України: масштаби та напрямки запобігання: аналітична доповідь / за редакцією Я. А. Жаліла. К.: НІСД, 2013. 39 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/capital_2013-c47ae.pdf
11. Джон Лаф (2021) Система кланового капіталізму в Україні. Складність демонтажу «системи». Програма досліджень Росії та Єврозії, липень 2021 року, 10.
12. Основы мировой экономики и международных отношений: учеб. пособие. Изд.2 перераб. и доп. /под общ. ред. И. А.: Хисамутдинова. Уфа: Изд-во УГНТУ, 2012. 343 с.
13. Пирого І. С. Конституційні гарантії соціальних стандартів та спроможність економіки. Visegrad Journal on Human Rights. 2018. № 1. С. 149–154.
14. Пирого І. С. Усунення правовідносин між платниками податку: нові методи адміністрування ПДВ. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6. Ч. 3. С. 83–87.
15. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2021 року. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/26.pdf>
16. Раскина Л. Н., Тельнова Т. П. Роль кейнсианской революции в развитии мировой экономики. Актуальные вопросы университетской науки: сб. тр. Баш. ГУ. Уфа, 2016. С. 266–276.
17. Эйнштейн А. Почему социализм? URL: http://www.economicdemocracy.ru/common/why_socialism.php

References

Bibliography:

1. Ariel Katz, Intellectual Property, Antitrust, and the Rule of Law: Between Private Power and State Power, 17 Theoretical Inquiries L 633, 635–36 (2016).
2. Article 7, Preface of OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010, OECD Publishing, Paris.
3. Dzhon Laf (2021) Systema klanovoho kapitalizmu v Ukraini. Skladnist demontazhu «systemy». Prohrama doslidzhen Rosii ta Yevrazii, lypen 2021 roku, 10.
4. Emerging from the shadows: The shadow economy to 2025. URL: http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf
5. Federal Trade Commission Bureaus of Competition and Economics, The FTCs Merger Remedies 2006–2012: A Report of the Bureaus of Competition and Economics (Jan 2017). URL: <https://perma.cc/5HC5-93SM>.
6. Federal Trade Commission, Data Brokers: A Call for Transparency and Accountability (May 2014). URL: <https://perma.cc/R44A-PS2Q>;
7. Federal Trade Commission, Patent Assertion Entity Activity: An FTC Study (Oct 2016). URL: <https://perma.cc/ACU8-D93N>;
8. Joseph A. Schumpeter. Capitalism, Socialism and Democracy 81–86 (George Allen Unwin 5th ed. 1976).
9. Osnovy mirovoi ekonomiki i mezhdunarodnykh otnoshenii: ucheb. posobie. Izd.2 pererab. i dop. /pod obshch. red. I. A.: Khisamutdinova. Ufa: Izd-vo UGNTU, 2012. 343 s.
10. Pro oplatu naselenniam zhytlovo-komunalnykh posluh u sichni 2021 roku. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/26.pdf>
11. Pyroha I. S. Konstytutsiini harantii sotsialnykh standartiv ta spromozhnist ekonomiky. Visegrad Journal on Human Rights. 2018. № 1. S. 149–154.
12. Pyroha I. S. Usunennia pravovidnosyn mizh platnykamy podatku: novi metody administruvannia PDV. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6. CH. 3. S. 83–87.
13. Raskina L. N., Telnova T. P. Rol keinsianskoi revoliutsii v razvitii mirovoi ekonomiki. Aktualnye voprosy universitetskoi nauki: sb. tr. Bash. GU. Ufa, 2016. S. 266–276.
14. Tim Wu, Antitrust via Rulemaking: Competition Catalysts, 16 Colo Tech L J 33, 35 (2005).
15. Veber M. Izbrannye proizvedeniia (sotsiologicheskaiia mysl Zapada). Per. s nem. M.: Progress, 1990.
16. Vyvedennia kapitaliv z Ukrainy: masshtaby ta napriamky zapobihannia: analitychna dopovid / za redaktsiieiu YA. A. Zhalila. K.: NISD, 2013. 39 s. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/capital_2013-c47ae.pdf
17. Zinshtein A. Pochemu sotsyalyzm? URL: http://www.economicdemocracy.ru/common/why_socialism.php